
studenten van elders introkken bij familie in de stad, versterkte de betrokkenheid van de stedelijke elite bij 'hun' universiteit nog meer. Ook de uitstroom van afgestudeerden was meestal op Noord-Nederland gericht: volgens de berekeningen van Caljé bleef van cohort 1815 80% uitsluitend in Noord-Nederland hangen; van 1820 zelfs 82%, van 1840 61%, van 1865 66% en 1890 31% (grafiek 5.12). De theologen waren iets minder grondgebonden; bij de Groninger alumni die uit het Noorden kwamen, waren de cijfers respectievelijk: 1815: 60%; 1820: 56%; 1840: 45%; 1865: 29% en 1890: 22%; wanneer men daar nog de alumni bij telt die van elders kwamen, maar na hun studie uitsluitend in het Noorden stonden, dan levert dat een verandering op voor twee cohorten: 1820: 62% en 1840: 50% (tabel 5.17). Omdat alle hervormde theologen (uitgezonderd de Waalse) bij de kerkbesturen van Groningen, Friesland en Drenthe hun proponenten moesten doen, kan uit Caljés cijfers geconcludeerd worden dat het Noorden zeker tot 1850 in hoge mate zichzelf bedroop.

Studentencultuur en kerkelijke cultuur

Boeiend is verder Caljés verslag van de Groninger studentencultuur. Dat een onderzoek op dit gebied kerkhistorisch belangwekkend kan zijn, blijkt uit hetgeen hij vertelt over het in 1817 opgerichte dispuut *Studio et Amicitia* (427-431). Tot de zeven leden behoorden de theologanten D.A. de Groot[!] en J. Th. Endtz en de jurist J.N. Braam. De groep vergaderde iedere zondagmiddag bij een der leden aan huis. Zonder dit te beseffen, maakt Caljé hier duidelijk hoe een zus van de gebroeders [Hofstede] De Groot, B.M. de Groot, aan de man kwam: tijdens de dispuutsvergaderingen bij de familie De Groot aan het A-kerkhof moet zij Braam hebben ontmoet. Nadat Braam in 1828 was gestorven, trok zij met haar enig kind bij Hofstede de Groot in. Deze zoon, H.G. Braam, voltooide later bij de hoogleraar thuis zijn studie theologie met een promotie. Het bestaan van de studentenclub verklaart tevens waarom Hofstede de Groot tot in de jaren zestig geregeld contact onderhield met Endtz, die jarenlang als predikant in Helmond stond en daar een steunpunt voor hem vormde.⁶

Caljé signaleert verder dat de Groninger studenten zich in 1829 aan het paternalistisch toezicht van de hoogleraar Th. van Swinderen en de door deze uitgegeven almanak onttrokken, door zelf een succesvolle almanak uit te geven (448). Dat de komst van de GSA, waarin onder meer afstand werd genomen van een doorgeschooten verlichtingsdenken over zedelijke verbetering, samenviel met het aantreden van de drie hoogleraren die slechts kort daarna de grondslagen zouden leggen van de anti-rationalistische Groninger theologie, zal niet toevallig zijn. Hetzelfde kan opgemerkt worden

⁶J.Th. Endtz aan P.Hofstede de Groot (HdG), 26 mei 1866; Archief Hofstede de Groot (Arch. HdG) 4a; Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage. Vgl. J. Vree, "Ich freue mich über die Eisenbahnen" Zestig jaar reisimpressies van de hoogleraar P. Hofstede de Groot', in: Dick Kuiper, Jasper Vree (red.), *Het liep op rolletjes. De eenwording van protestants-christelijk Nederland per rail 1839-1939*, Zoetermeer 2007, 81-104, m.n. 88.